

Column

SYLVIA WITTEMAN

Parkeren

In de Tesselschadestraat, zo'n statige hoofdstedelijke straat die grotendeels uit houtsels bestaat, stond ik op internet op te zoeken waarom die arme 17de eeuwse dichteres eigenlijk Tesselschade heette. Haar vader, zo bleek, had zijn dochter zo genoemd nadat er een paar van zijn schepen bij Tessel waren vergaan. Nou, leuk hoor. Dan had ik mijn kinderen ook wel Inbraak, Gestolen Fiets en Kapotgeslagen Autoruitje kunnen noemen, nietwaar?

Over autoruitjes gesproken: toen ik mijn telefoon net weer weg wou bergen, kwam er een jonge, mediterraan uitziende vrouw aangestapt in een lange, bedrieglijk eenvoudige jas van soepele, zandkleurige schapenvacht, op laarzen die óók al louter smaakvolle luxe uitstraalden. In haar hand hield ze een autosleutel. Terwijl ik afgunstig naar die mooie kleren keek, bleefte ze het slot van een donkerblauwe BMW open en plukte een briefje van de voorruit, waar ze enige tijd fronsend op bleef turen. 'Can you help me?', vroeg ze me vervolgens in van dat gutturale Engels dat een Italiaanse of Spaanse landsaard verraadt. Ze overhandigde me het briefje. Er stond in grote blokletters op: "KANKER LUL! MET JE KANKER BMW LEER EEN KEER BEHORLIJK (sic) PARKEREN KRIJG DE TERING KANKER LUL!"

Tsja. Boze briefjes onder ruitenwissers zijn haast altijd fascinerend in hun machteloze woede. Laatst zag ik ook een mooie: 'H.H. Inbrekers, uit deze auto is inmiddels alles al gestolen. Maar de auto naast me ligt vol met dure spullen, ga daar eens kijken!' Intens gemeen, natuurlijk, maar wel begrijpelijk. Je kunt een ander ook wat sores, want gedeelde smart is halve smart. De vrouw keek me

Boze briefjes onder ruitenwissers zijn haast altijd fascinerend in hun machteloze woede

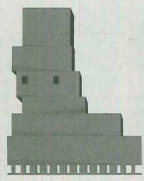
intussen aan vanonder onberispelijk geëpileerde wenkbrauwen en vroeg: 'Wat staat hier?'

Ik dacht even na. Moest ik dat 'KANKER LUL' en 'KRIJG DE TERING' nou letterlijk gaan vertalen? Ik besloot van niet. Alleen Nederlanders schelden elkaar uit met behulp van slopende ziektes, in andere landen verwijzen ze liever naar poep, of vermeend buitenechtelijk geslachtsverkeer van hun respectieve moeders. Nee, de fijnere nuances van deze scheldpartij kon ik beter voor mezelf houden, besloot ik, en zei tegen de vrouw: 'Er staat dat uw auto verkeerd geparkeerd staat.'

Samen keken we nieuwsgierig naar de auto in kwestie. Er was niks bijzonders aan te zien. Niet aan de auto, en ook niet aan de wijze waarop hij geparkeerd was. Hij stond keurig in het gelid, op ruime afstand van zijn buurauto's. Ook was hij glanzend schoon: nergens een krasje, vlekje of ander bewijs van slordig beheer te bekennen. Helemaal niets. Ik haalde mijn schouders op. De vrouw rolde wat met haar ogen en maakte het wegwepende handgebaar van 'nou ja...'

'Mateo!', riep ze vervolgens en zwaaide naar een man die juist de hoek om kwam lopen. Ook hij was mediterraan, knap, en goed gekleed. Hij keek een paar keer verwonderd van de vrouw naar de auto en begon te lachen. Heel hard te lachen. Hij liep op haar toe, omhelsde haar en bleef lachen, hoofdschuddend, met dichtgeknepen ogen van pret. Over zijn schouder keek de vrouw mij verbijsterd aan. Aan de auto was nog steeds helemaal niks te zien.

Ik ben maar doorgelopen. Toch goed dat ik dat 'KANKER LUL' niet voor haar vertaald had. Dat had ze er vast niet bij kunnen hebben.

Architectuur

REPORTAGE VILLA TUGENDHAT OPENT HAAR DEUREN NA GRONDIGE

RENOVATIE

De ebbenhouten wand

Onder de spullen die in de loop der tijd zijn geroofd uit Villa Tugendhat, bevindt zich ook de holle wand van peperduur Makassar ebbenhout die de ronde eettafel afschermt in de woonkamer. De Gestapo roofde hem in de Tweede Wereldoorlog. Het houtwerk leek verdwenen, tot een paar jaar terug het oog van een lokale houthandelaar op de lambrisering viel in de kantine van de universiteit van Brno. De ebbenhouten panelen waren deels verzaagd om de kantine netjes af te timmeren. De holle wand is hersteld en teruggeplaatst in de villa. De replica van de wand, die ondertussen in het huis was geplaatst, verhuisde twee jaar geleden naar een museum in Praag. Omdat het de wand is waarvoor in 1992 de splitsing van Tsjechië en Slowakije formeel werd bezegeld. (Foto Reuters)

Rijkeluis modernisme

Het glas, het staal en het beton glanst weer: de legendarische Villa Tugendhat in Brno is na jaren van verval gerestaureerd en klaar voor bezoek.

Door Bob Witman Foto Hana Jakrlova / HH

Je zou het niet snel verwachten in deze bescheiden Tsjechische provinciestad, maar de blinkend witte modernistische villa op een heuvel aan de rand van het centrum van Brno omvat zo'n beetje de hele Europese geschiedenis van de 20ste eeuw. Zeker vandaag, als de oude zusjes Tugendhat plaatsnemen op de designmeubels van Mies van der Rohe – die beroemde stoelen die hun familienaam dragen – midden in de sublieme woonverdieping die hun moeder liet ontwerpen door de Duitse architect, nu 82 jaar geleden.

Villa Tugendhat geldt als een archi-

tectonisch icoon. In stilistisch opzicht misschien wel het hoogtepunt van het Europese modernisme. Na jaren van verkommering en restauratie is het huis weer in blakende vorm. Het glas, het staal, het natuursteen en het wit gestucte beton glimt en glanst of het gisteren is opgeleverd en 'de familie er morgen in kan trekken', zei een schoonzoon van de Tugendhats woensdag, bij de feestelijke heropening van de villa.

Maar erin trekken, dat zit er niet in. De familie was alleen maar op visite in een huis dat hun huis niet meer is. Aan de villa is een pijnlijke geschiedenis verbonden.

Dat dit gebouw zo belangrijk is in

de Europese architectuur, komt door Ludwig Mies van der Rohe (1886-1969), de minimale stilist die met Le Corbusier en Frank Lloyd Wright de toon van de 20ste eeuwse bouwkunst heeft gezet. Zijn esthetiek is op geen enkele manier aangetast door de tijd. Villa Tugendhat is zelfs vandaag nog zo modern van binnen en van buiten, dat hij morgen weer voorop de cover van *Schöner Wohnen* kan staan.

De invloed die Mies van der Rohe heeft op architecten kan bijna niet worden overschat. Hele generaties zijn schatplichtig aan hem. Rem Koolhaas was zo gefascineerd

→ Lees verder op pagina V4

Brno-stoel en Tugendhat-tafel

Mies van de Rohe ontwierp eind jaren twintig veel van de meubels die designklassiekers zijn geworden. De beroemdste is de Barcelona-stoel, die hij maakte voor zijn tijdelijk paviljoen in 1929 in de Catalaanse hoofdstad. Voor Villa Tugendhat ontwierp hij ook de Tugendhat-stoel, een variant van de Barcelona-stoel die ook met genopt leer is bekleed. De Brno-stoel is een verchroomde stoel die in de villa om de grote ronde eettafel stond. De Tugendhat-tafel is een glasplaat met een gekruiste poot van roestvrij staal. De meeste van deze klassiekers worden nog altijd gemaakt in licentie door fabrikant Knoll. (Foto AFP)

REPORTAGE VILLA TUGENDHAT

Villa Tugendhat van Mies van der Rohe na de restauratie. De villa wordt afgebeeld in alle architectuurboekjes, maar de werkelijkheid overtreft alle clichés die erover de ronde doen. Foto AP

Vervolg van pagina V3

door het Barcelona paviljoen van de Duitser uit 1929 - vrijwel gelijktijdig ontworpen met Villa Tugendhat - dat hij het tijdelijke bouwsel in de jaren tachtig 1 op 1 reconstrueerde. Wie naar de bossen van Ede rijdt, vindt daar Villa 1, een onlangs bekroond ontwerp van het jonge Nederlandse bureau Powerhouse Company. In alles is het een ode aan de heldere kwaliteit van Mies, wiens aanpak van ruimte, licht en materiaal nog steeds de natte droom is van veel architecten.

'Die woonkamer, het blijft ongeloflijk om er in te zijn, het is bijna meditatie', zegt Daniela Tugendhat. Het is gek voor haar om te staan in de enorme woonruimte van 240 vierkante meter die ze kent van foto's en de verliefde verhalen van haar moeder. Grete Tugendhat, lid van de steenrijke familie Löw-Beer, bouwde het huis met haar man Fritz in 1930 in het stadje Brno, 200 kilometer ten zuiden van Praag. Zij was de drijvende kracht. Zij koos Mies als architect, zij kreeg de grond en financiering van haar vader. En zij besprak met de bouwheer de details, zoals de stoffen, de meubels en de indeling.

De Joodse Tugendhats hebben maar kort van hun huis kunnen genieten. In 1938 zijn ze voor de nazi's gevlucht. En daar begint het verhaal dat op zo veel plekken in Europa heeft gespeeld. Hun huis is geplun-

derd door de Duitse Gestapo, daarna gebruikt als stal door de Russische cavalerie. Het communistische Tsjecho-Slowakije legde er beslag op, hij deed dienst als balletschool, kinderkliniek, er werd geruzied over terug-gave aan de familie en tot slot werd de villa een museum.

Dat Grete Tugendhat, die overleed in 1970, zo verliefd was op die ruimte, is niet moeilijk te begrijpen als je er in staat. 'Het is net het Parthenon', zei de Amerikaanse architect Philip

Johnson ooit na een bezoek aan Brno, 'de foto's zeggen niets over dit gebouw'. Villa Tugendhat wordt afgebeeld in alle architectuurboekjes, maar de werkelijkheid overtreft alle clichés die erover de ronde doen. Mies ontwierp een grote ononderbroken rechthoekige ruimte, gebaseerd op een grid van dragende kruiskolommen die om de vijf meter zijn geplaatst. De staanders zijn afgewerkt met glimmend staal. Slechts twee elementen gebruikt hij om de

ruimte te compartimenteren. Een muur van onyx natuursteen en een convexe wand van Makassar ebbenhout die de ronde eettafel omsluit. Beide staan los midden in de ruimte, zodat je je op elke plek bewust blijft van het totale oppervlak. Bij iedere stap die je doet, verandert je perceptie van de ruimte. Overal spiegelt het chroom, het glas, het natuursteen en zelfs het gepolitoerde hout om je heen.

Het raam, de wand en de muur

En dan is er dat raam. Doordat de wanden geen dragende functie hebben, kon de architect over de hele breedte een glazen pui leggen. Meer dan 25 meter glas, ongekend voor die tijd en nog altijd imponerend. Het huis staat bovenop een heuvel en door de glaswand kijk je uit op de stad, met zijn middeleeuwse sprookjeskasteel, gotische kathedraal en neo-classicistische huizen. Het raam werkt als een frame, een schilderijlijst. Zo is het ook bedoeld. De nieuwe architectuur, die de oude architectuur inkadert.

Je zou de wand een overwinning kunnen noemen op de zwaartekracht. Niet langer was de architectuur afhankelijk van zware materialen als baksteen, die de constructie moest stutten en gebouwen donker en zwaar maakte.

Natuurlijk was Mies niet de enige die hiermee experimenteerde, bijna alle Bauhausarchitecten gebruikten

de beton/glas/staal constructies. Maar voor niemand leken de nieuwe materialen van de 20ste eeuw zo geschapen als voor Mies van der Rohe.

Voor dat raam staat de rode chaise longue waarin Grete Tugendhat graag zat, met een Tugendhat-tafelje ernaast. De hele ruimte staat vol met designklassiekers, die door Mies van der Rohe voor deze plek zijn ontworpen. De Brno-stoel, de Tugendhat-stoel, de houten dressoirs van Lily Reich, de ontwerpster waar de architect graag mee werkte. Het zijn replica's. De meeste originelen zijn met de familie in 1938 vertrokken.

In 1969 is Grete hier voor het eerst terug geweest. Het eerste wat ze deed, zegt dochter Daniela, was naar die onyx wand lopen en hem aanraken. Het kostbare natuursteen wisselt bijna constant van kleur, door de veranderende lichtinval. Ze zei niet zo veel, ze was zo ontroerd. 'Het was haar liefste wens dat het huis zou worden gerestaureerd', zegt Daniela.

De Nederlandse architect Wessel de Jonge is lid van het internationale expertteam dat de afgelopen zeven jaar aan de restauratie heeft gewerkt. 'Het is een ongelooflijk monument', zegt hij. Hij drukt op een knop om een van de vijf reusachtige ramen volledig in de vloer te laten verdwijnen. Het is het originele mechanisme dat Mies inbouwde. Het werkt nog steeds geruisloos. Zoals ook de enorme airco en het verwarmingsstelsel dat de halve kelder in beslag

neemt. En een fotocel (in 1930!) die het buitenhek automatisch afsluit. 'Deze techniek voor een woonhuis, dat was ongekend.'

De Jonge - gespecialiseerd in restauratie van 20ste eeuwse monumenten van het modernisme - heeft het beroemde sanatorium De Zonnestraat in Hilversum van architect Jan Duiker 'gedaan' en de even beroemde Van Nellefabriek in Rotterdam van Brinkman en Van der Vlugt. 'Maar in Nederland is het materiaalgebruik beduidend bescheidener. Dit is een huis, gebouwd voor de bourgeoisie, dat zie je aan alles.' Hij wrijft met zijn hand over het stuc. 'Zo glad als babybilletjes', zegt hij. Het is stucco lustro, stuc gemengd met marmerpoeder.

En dat kon in dit huis. Het bouwbudget is onbekend. Maar geschat werd dat van het geld dertig gewone huizen konden gebouwd. Alleen de wand van onyx is een arbeiderswoning waard. De tegels van travertijn, de handgemaakte deurknoppen, het overal toegepaste zebrahout en ebben, de absurde hoeveelheid techniek.

Overdaad

Die overdaad leidde ook tot kritiek op Mies. Voor veel architecten was het modernisme bestemd om ook de arbeider aan mooie lichte woningen te helpen. Niet om de rijken te behagen.

Dit is 'de verheffing van het snobisme', zei de Tsjechoïsche kunstenaar en

fotograaf Karel Teige over het huis in Brno.

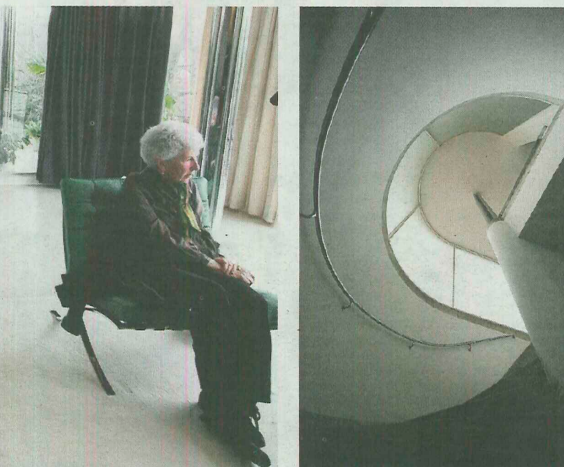
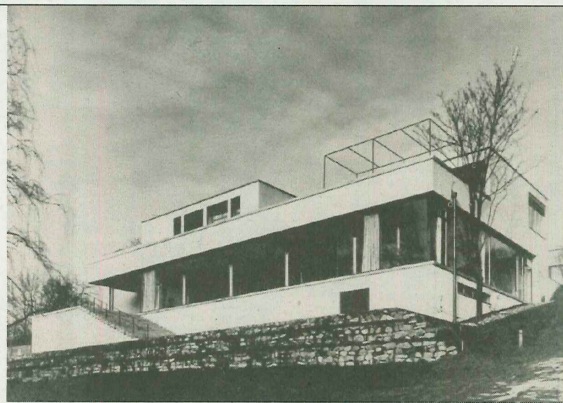
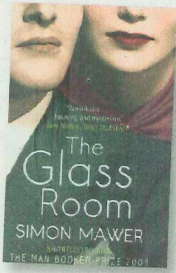
Dat snobisme en het gebruik van de allerbeste materialen, maakt overigens dat het huis ondanks het feit dat het jaren is gemaltraiterd goed was te restaureren. Alleen de roerende goederen moesten vaak worden nagemaakt, omdat het huis in en na de oorlog is leeggeroofd. 'We hebben bijna als archeologen gezocht naar sporen van de oorspronkelijke materialen, om ze zo goed mogelijk te na te kunnen maken', zegt De Jonge. Er zijn geulen in de tuin gegraven om glasscherven te zoeken van de oorspronkelijke ramen, die bij een bombardement in WOII sneuvelden.

Daniela Tugendhat laat zich gewillig interviewen en fotograferen op deze feestdag die voor de familie ook een ingewikkelde dag is. Er zijn onverkroppelijke juridische kwesties geweest met de Tsjechoïsche staat, toen de familie vergeefs het in beslag genomen bezit terug eiste. Dat is niet waar ze het vandaag over wil hebben. Haar zus Ruth kan het niet helemaal van zich af zetten: 'Het ziet er prachtig uit. Maar ik mis wel iets.' Dit was een woning, nu is het een museum. 'Ik mis bloemen, ik mis de kinderen, het eten en het leven.'

Villa Tugendhat is vanaf 6 maart voor publiek geopend (maandag gesloten), alleen in een rondleiding. Adres: Cernopolí 45, Brno. tugendhat.eu

The Glass Room

Villa Tugendhat vervult een hoofdrol in het boek *The Glass Room* van de Brit Simon Maher. De roman was genomineerd voor de Bookerprize in 2009. Het gaat over een Joods echtpaar uit Brno dat een geniale Duitse architect ontmoet, hem een huis laat bouwen dat ze moeten achterlaten als ze voor de nazi's vluchten. Het huis is het middelpunt van turbulente omwentelingen in Europa. Pas na de val van het communisme ziet het echtpaar hun huis opnieuw. Het boek zit vol parallellen met de geschiedenis van de Tugendhats, hoewel de schrijver verklaart dat alleen het deel over het huis direct is geënt op de Joodse familie uit Brno.

Boven: de villa in de jaren dertig. Onder: Daniela Hammer-Tugendhat en haar zuster Ruth Guggenheim-Tugendhat 'op bezoek' in de villa die hun moeder liet bouwen. Daarnaast de trap, in oude luister hersteld. Foto Stedelijk Museum Brno, AP, Reuters

Ludwig Mies van der Rohe

Ludwig Mies van der Rohe (1886-1969) werd geboren als Ludwig Mies in Aken. Hij ontwierp in het begin van zijn carrière een aantal woonhuizen, die weliswaar modern waren, maar een stuk minder spectaculair dan zijn latere werk dat hem tot een van de belangrijkste aanvoeders van het modernisme zou maken.

Rond 1922 vernietigde hij al zijn oude ontwerpen en richtte zich een tijd lang op experimentele architectuur, die nooit verder kwam dan de teken-tafel, maar hem wel aanzien opleverde in avant-gardekringen. Zoals het futuristische torenontwerp voor de Berlijnse Friedrichstrasse in 1921 en de Glazen Wolkenkrabber in 1922.

'Niet genoeg statement' zei Mies later over zijn vroege werk. Ook in het begin van de jaren twintig, concipieerde hij zijn artiestennaam: Rohe was de naam van zijn moeder, het van der plakte hij ertussen want dat klonk Nederlands en dat was toen kennelijk chic in Duitsland. Verder verliet hij zijn vrouw en dochters om zich volledig aan zijn werk te wijden. Zijn ster rees vooral door het mythische Barcelona paviljoen, een tijdelijk bouwwerk dat de Duitse inzending was voor de Internationale Tentoonstelling van 1929. Hij werkte aan Weissenhofsiedlung - een moderne arbeiderswijk uit eind jaren twintig in Stuttgart dat met Villa Tugendhat en de Neue Nationalgalerie in Berlijn (1968) tot zijn belangrijkste gebouwen in Europa behoort.

Het Barcelona paviljoen is kort voor Villa Tugendhat ontworpen. Het heeft maar kort bestaan. Er zijn duidelijke overeenkomsten met Brno. Het uitbundig gebruik van spiegelglas, het natuursteen onyx en travertine en het gebruik van de vrijstaande kruiskolommen. De kaalte van het ontwerp gecombineerd met hoogwaardig materiaalgebruik zou later samenkomen in het adagium *less is more* dat niet door hem is bedacht, maar wel door hem bevestigd.

De nazi's vonden Mies van der Rohe niet Duits genoeg en in de jaren dertig emigreerde hij naar de VS. Daar heeft hij zijn grootste werken gemaakt, vooral veel kantoren: Seagram Building (1958), IBM Plaza (1973), maar ook een appartementencomplex: Chicago Lake Shore Drive (1949) en Farnsworth House (1951). Die laatste bosvilla is nog een stuk radicaler dan Villa Tugendhat. Het ontwerp is rondom volledig beglaasd en staat op een verhoging, waardoor de indruk van lichtheid sterk wordt benadrukt.

Kunst

MUSEUM LINT
Amersfoort

SOLO

HENK
WISCH

KADE
Kunsthal in Amersfoort
www.kunsthal.nl
28 januari t/m 6 mei 2012

29 01 12 - 13 05 12

Paul Drissen
Gijs Frieling
Mansu Groenewald
Gerben Koldijk

EVOLUTIE

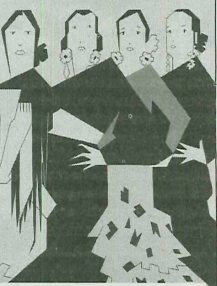

v.l.n.r.: Gijs Frieling, Gerben Koldijk, Paul Drissen en Mansu Groenewald

Mondriaanhuis
Amersfoort
www.mondriaanhuis.nl

COLLECTIE FRANSEN

26 februari t/m 28 mei 2012

Bouten, Gestel, Lucassen,
Van Heemskerck, Kelder, Sluifers,
Struycken, Valk, Wiegman e.v.a.

MUSEUM FLEHITE